

O ćwiczeniach słownikowych i frazeologicznych w szkole podstawowej

MARIA NAGAJOWA

Ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne w klasach V—VIII.

Wydanie II zmienione.

Warszawa 1975, ss. 176.

Program nauczania języka polskiego w klasach V-VIII szkoły podstawowej z roku 1971 poświęca wiele miejsca sprawie kształcenia języka ucznia. Od klasy V występują różnego rodzaju ćwiczenia słownikowe i frazeologiczne. Postulowane przez program nauczania ćwiczenia powinny być również uwzględnione w podręcznikach, w których można by podawać także ćwiczenia-wzory do modyfikowania i adaptowania przez nauczyciela w zależności od istniejących potrzeb.

Tymczasem praktyczne ćwiczenia językowe tylko w skromnym zakresie występują w podręcznikach klas V-VI, a nie ma ich wcale w klasach VII i VIII. Na to zaniechanie zwrócił uwagę prof. S. Skorupka¹. Radzi on nauczycielom zwracanie większej uwagi na zagadnienia praktycznego opanowania frazeologii przez uczniów i postuluje wykorzystanie specjalnych ćwiczeń, których przykłady podaje. Na praktyczne nauczanie frazeologii ostatnio zwrócił również uwagę Z. Saloni². Według niego nauczanie to powinno być działalnością planową, ściśle powią-

zaną z innymi rodzajami praktycznych ćwiczeń językowych, a przede wszystkim zaś — z ćwiczeniami stylistycznymi.

Planową i przemyślaną pracę nad omawianym zagadnieniem niewątpliwie ułatwia nauczycielom szkoły podstawowej praca M. Nagajowej pt. *Ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne w klasach V—VIII*, której pierwsze wydanie (1972 r.) szybko zostało wyczerpane i oto w ubiegłym roku ukazało się wydanie drugie, zmienione.

Autorka w nowym wydaniu wprowadziła rozdział pierwszy „Z historii ćwiczeń słownikowych”, który poprzedza właściwą treść książki. Z tego rozdziału dowiaduje się czytelnik, że ćwiczenia słownikowe to dział nauczania języka polskiego stosunkowo młody, ponieważ zaczął się on kształtować dopiero w dwudziestoleciu międzywojennym. Znaczny wpływ na realizację ćwiczeń słownikowych w szkole wywarły koncepcje ćwiczeń słownikowych Jana Bilińskiego, Henryka Gaertnera i Józefy Rytłowej.

W dalszych rozdziałach swej książki M. Nagajowa podjęła się

ambitnego zadania zorientowania nauczycieli języka polskiego w istocie i sposobach pracy nad rozwijaniem zasobu leksykalnego i frazeologicznego ucznia. Propozycje swoje oparła na dotychczasowym dorobku i na własnych doświadczeniach w zakresie prowadzenia ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych.

W rozdziale drugim przedstawia autorka cele dydaktyczne i wychowawcze w związku z pracą nauczyciela nad wzbogacaniem zasobu słownikowego uczniów. Celem ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych jest głównie kształcenie sprawności w posługiwaniu się słowem i zapoznanie uczniów z odmiankami stylowymi współczesnej polszczyzny. Celem zaś wychowawczym jest kształcenie odpowiedzialności za słowo.

Rodzaje błędów słownikowych i frazeologicznych oraz źródła ich powstawania zostały omówione w rozdziale trzecim. Przedstawione tu przez autorkę typy błędów nie budzą w zasadzie zastrzeżeń, choć nie wyczerpują tego rozległego zagadnienia. Należało więc odesłać czytelnika do artykułów D. Butler i H. Satkiewicz³.

W rozdziale czwartym omawiane są źródła i sposoby przeprowadzania ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych. Ćwiczenia te pełnią funkcję usługową, nie są więc celem samym w sobie. Podstawą ich są teksty literackie i materiał pozalekturowy. Program zaleca, aby je prowadzić w ścisłym powiąza-

niu z analizą językową utworów literackich, żywą mową ucznia i jego środowiska.

Wydaje się, że w tym rozdziale autorka powinna poświęcić nieco uwagi gwarze uczniowskiej. Wszak wiadomo, że uczniowie tworzą własny „język”, którego odrębność właśnie polega na swoistym słownictwie i frazeologii. Byłoby błędne, gdyby nauczyciel starał się pozbawić język uczniów jego siły ekspresywnej i wdrażać ich jedynie do mowy wyszukanej, uroczystej i urzędowo zhieratyzowanej.

Ważnym elementem w procesie wzbogacania słownictwa uczniów jest praca ze słownikami. Tej sprawie autorka poświęca rozdział piąty. W syntetyczny sposób dokonuje ona przeglądu najważniejszych słowników ogólnych i specjalnych. Informacje o słownikach i sposobach ich wykorzystania na lekcjach są zwięzłe i mogą się okazać niewystarczające dla wielu nauczycieli. Stąd chciałoby się, aby autorka odesłała czytelników do odpowiedniej literatury⁴.

Rozdział szósty wskazuje na sposoby wiązania ćwiczeń słownikowych i frazeologicznych z kształceniem stylu wypowiedzi. Autorka rozważa takie zagadnienia, jak estetyka wypowiedzi, uściślanie znaczeń wyrazów, ekspresja wypowiedzi oraz wprawki stylistyczne.

W kolejnym, siódmym rozdziale, autorka przedstawia wskazówki zastosowania ćwiczeń słownikowo-

-frazologicznych w związku z wprowadzaniem dłuższych form wypowiedzi (opowiadanie, opowiadanie z użyciem dialogu, streszczenie, opis, charakterystyka, dyskusja, rozprawka, tzw. pisma użytkowe).

Niezwykle cenne i pomysłowe są tzw. słowniczki tematyczne, które M. Nagajowa zaproponowała w rozdziale ósmym. Sama autorka podaje przykłady słownictwa związanego ze zjawiskami psychicznymi, charakteryzującego i oceniającego człowieka, polityczno-społecznego, związanego z teatrem, filmem i telewizją oraz terminy z różnych dziedzin nauki.

Rozdział ostatni, dziewiąty, zawiera dziesięć przykładowych konspektów lekcji uwzględniających ćwiczenia słownikowo-frazologiczne w poszczególnych klasach.

Na marginesie jeszcze jedna uwaga: autorka na s. 66 pisze: „W klasach V—VI program przewiduje ćwiczenia frazeologiczne. A od klasy VII uczeń powinien już posługiwać się terminami: *frazologia* i *frazologiczny*, rozumieć tytuł: *Słownik frazeologiczny* i skrót ze słownika: *fraz.*” I dalej stwierdza: „Innych terminów z tego zakresu w szkole podstawowej lepiej nie wprowadzać”. To jest

nowe sformułowanie autorki, różne od sformułowania w pierwszym wydaniu, w którym na s. 57 czytamy: „Praktyczne rozróżnienie *wyrażenia* i *zwrotu* można wprowadzić już w klasie V”. Tę zmianę stanowiska autorki trudno zrozumieć, tym bardziej że sama w ćwiczeniach posługuje się takimi terminami, jak *wyrażenie*, *zwrot*, np.: „Z hasła *gęba* w *Małym słowniku języka polskiego* wypisz te wyrażenia i zwroty, które mają zabarwienie uczuciowe ujemne” (s. 67). „Z podanego zdania wypisz zwroty frazeologiczne stałe i wyjaśnij ich znaczenie” (s. 82). Notabene w ćwiczeniu 8 na s. 60 jest błąd, który polega na tym, że wśród podanych frazeologizmów nie ma wyrażen, lecz tylko zwroty, których znaczenie ma uczeń wyjaśnić.

Są to zastrzeżenia odnoszące się do szczegółów i drobiazgów, które nie przeszkadzają w uznaniu książki M. Nagajowej za bardzo przydatną i pożyteczną. Pozycja ta ze względu na bogactwo materiału przykładowego i dobór praktycznych wskazówek metodycznych jest wprost nieodzowna w pracy nauczycieli polonistów nad kształtowaniem sprawności językowej uczniów.

STANISŁAW KANIA

PRZYPISY

¹ S. Skorupka, *Nauczanie frazeologii w szkole*. (W:) *W służbie nauce i szkole*. Księga pamiątkowa poświęcona prof. dr. Zenonowi Klemensiewiczowi. Warszawa 1970, s. 281—287.

² Z. Saloni, *Cwiczenia frazeologiczne w szkole*. *Polonistyka* 1972, nr 6, s. 28—39.

³ D. Buttler, H. Satkiewicz, *O typach błędów frazeologicznych*. *Poradnik Językowy* 1960, z. 1—2; D. Buttler, *Typy błędów leksykalnych*. *Poradnik Językowy* 1970, z. 2—4.

⁴ Wiele ciekawych sugestii na temat wykorzystania słowników w pracy szkolnej można znaleźć w artykule I. Tabakowskiej, *Słowniki w pracy nauczyciela polonisty*. (W:) *Z pomocą poloniście*. Katowice 1964, s. 65—100; zob. także: M. Jaworski, *Słowniki w szkole*. *Nowa Szkoła* 1970, nr 1 oraz J. Kobylińska, A. Dyduchowa, *Słowniki w nauczaniu języka polskiego*. Warszawa 1973.